

Tragic vs. fatalism

Valoarea excepțională a textului fundamental al folclorului nostru – căzut în malaxorul studiului școlăresc prin care textele majore riscă să-și piardă caracterul esoteric (dintr-o intenție generoasă, desigur) – a rămas, definitiv parcă, accesibilă doar unei mici părți a elitei intelectuale. Cealaltă parte insistă, alături de mediocritatea subculturală, asupra fatalismului, resemnării, pasi-vității tânărului păstor – care nu ripostează lovindu-și tovarășii înainte de a fi el lovit, care așteaptă sfârșitul, incapabil de a dovedi bărbăție – iar această atitudine *ar defini o nație întreagă*.

Cum ar fi fost acest text în mentalitatea critică a contemporanului nostru? Ce ar fi fost acest sublim „personaj” în imaginația celor care nu-l pricep?...

Mircea Eliade releva sensul *Mioriței* și al atitudinii tânărului nenunțit: „Mesajul cel mai profund al baladei îl constituie voința păstorului de a schimba sensul destinului său, de a preface nefericirea lui într-un moment al liturghiei cosmice, transfigurându-și moartea în «nuntă mistică»”¹. E „o soluție viguroasă și originală dată brutalității de neînțeles a unui destin tragic...”² (s.n.). Refuzându-i-se împlinirea în plan existențial, păstorul învinge absurditatea morții prin transfigurarea ei și în aparenta sa resemnare este, filosofic vorbind, o atitudine *activă*, plină de *noblețe și energie*, de *înfruntare* în modul cel mai curajos posibil a morții – virtuale sau reale.

Cel mai înțelept ar fi să lăsăm textele majore acolo unde le e locul. O literatură decantată în sute de ani rămâne inaccesibilă și pentru că lectura ei la o vârstă imatură nu poate fi clintită (la o altă vârstă) din șabloane. Nici măcar la sufletul tânărului nu mai ajunge... dacă la mintea lui a ajuns ridiculizată.

* * *

Concepția despre lume și viață a unui popor sublimează în folclorul său, mai ales cel literar, adesea cu profunzimi care concurează o întregă literatură cultă în domeniul filosofiei. Pe de altă parte, avansând o concepție unitară asupra vieții și universului, filosofia, în general, tinde să inducă o *atitudine*, un mod de *a acționa*.

„Dacă zicem că filosofia teoretică se orientează spre practică, adevărul se dedică binelui, știința, moralei”³ este pentru că rațio-

nalul și *vitalul*, deși în opoziție, se susțin reciproc. Opoziția lor însă ajunge până acolo încât „orice este vital este antirațional, nu numai irațional, iar orice este rațional, anti-vital. Iar aceasta este baza sentimentului tragic al vieții”⁴. Sentimentul tragic al vieții e sursa acțiunilor *eroice* umane individuale sau colective. *Optimism* sau *pesimism* sunt concepte ambigue, în cele din urmă, iar un anume pesimism „transcendent” e creator de optimism „temporal și pământesc”, după cum demonstra mai departe autorul eseului – care crede că eroii autentici au fost *disperați*.

Așadar, a lupta împotriva destinului, chiar fără speranță de victorie, presupune *eroism*, iată una dintre ideile majore ale lui Unamuno. Modelul christic este, prin dăruirea totală, unul de acțiune. Apocatastaza e și ea, la urmă, regula de acțiune, iar nemurirea, viața veșnică, înseamnă acțiune, nu contemplație. Sensul *ascendent* al tragicului, în viziunea lui Unamuno, e motivat de eroismul omului care *și-a asumat lucid* propriile limite. Această asumare presupune conștientizarea limitelor și nevoia de a le transcende. Absolutul, orice formă ar avea, deși i se refuză, îi cere căutarea, iar acțiunea pusă în slujba acestei căutări îl salvează pe om de spaime și de la neant.

Eterna luptă între rațiune și viață... *Raționalizând* viața, gândirea ne-ar obliga la resemnare în fața inevitabilului. Pe de altă parte, viața tinde „să vitalizeze” rațiunea. Sentimentul tragic al vieții constă în *energia* cu care acceptăm lupta continuă între rațiune și viață. Rațiunea nu duce pe nimeni dintre noi la scepticism absolut, căci nu există ființă care să se îndoiască de propria existență, ci duce la un scepticism *vital*, conform căruia conștiința n-ar fi capabilă să ne supraviețuiască. *Incertitudinea rămâne consolare noastră*.

În viziunea lui D.D. Roșca⁵, *raționalitatea* universului (alcătuirea lui conform unor tipare ale rațiunii noastre) conduce la ideea că existența are o finalitate (întrucât legea fundamentală a spiritului e necesitatea unui scop). *Iraționalitatea* universului are ca explicație trăirile negative în vremuri tulburi, opresive. Dar este lumea o „proiecție antropomorfică”, este ea un text? A spune că *existența e rațională* presupune **totalizarea experienței în spațiu și timp**, fapt utopic în sine. Putem afirma că existența e rațională

1. Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han. Studii comparative despre religii și folclorul Daciei și Europei Orientale*, trad. de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 248.

2. *Ibidem*, p. 248-249.

3. Miguel de Unamuno, *Despre sentimentul tragic al vieții la oameni și la popoare*, trad. și note de Constantin Moise; postfață: Diana Diaconu, Iași, Institutul European, 1995, p. 24.

4. *A ști pentru a ști este „inuman”*, spunea Unamuno.

5. *Ibidem*, p. 27.

5. D.D. Roșca, *Existența tragică. Încercare de sinteză filosofică*, București, Editura Științifică, 1968.

sau irațională? Cum experiența noastră e limitată și se aplică doar la trecut, nu putem răspunde decât într-un singur mod: „existența este și rațională, și irațională, și rezonabilă, și absurdă”⁶. Viața spiritului e supusă aventurii, întrucât probabilitatea reușitei și a eșecului sunt egale în dialectica binelui și răului. A crede exclusiv în reușita binelui e eroare, ca și a crede exclusiv în izbânda răului. Optimismul și pesimismul, reacții *psihologice*, nu fac decât să scoată conștiința din orizontul faptei: optimistul se încrede în rezolvarea irezolvabilului, pesimistul gândește că orice efort e zadarnic. Delimitarea sferelor raționalității și iraționalității este imposibilă, întrucât ea ar necesita o totalizare a experienței și pentru că unele zone ale concretului au rămas de nepătruns. Dacă totalizarea experiențelor ar fi posibilă, realitatea, devenită „logic necesară”, ar fi deductibilă din legile rațiunii, și atunci rațiunea însăși ar muri.

Condiția existenței raționalului este, în concluzie, existența iraționalului.

Sentimentul tragic al existenței și neliniștea metafizică presupun asumarea precarității ce țin de condiția noastră, angajează tensiuni generatoare de eroism intelectual, curaj moral, înobilând viața cu demnități. Sentimentul tragic al existenței apare în momentul în care omul devine *conștient de absoluta incerti-*

tudine a destinului său și al civilizației⁷. El își sporește intensitatea când speranța reparatorie, salutară, dincolo de moarte, se diminuează.

Dacă „faptele experienței obiective” se reflectă în viața interioară a omului astfel încât existența neutră se convertește în sistemul de valori al spiritului, atunci viața spiritului este supusă hazardului, aventurii, întrucât existența e simultan rațională și irațională, cu sens și fără sens și probabilitatea reușitei și a eșecului sunt deopotrivă în dialectica binelui și răului. Orice înclinație unilaterală de totalizare a experienței (în sensul pozitivității sau negativității ei) duce la atitudini excesive și parțiale. Optimismul și pesimismul sunt reacții psihologice mai degrabă, decât atitudini active în fața realității, și sunt forme de *anulare a tragicului* condiției umane.

Ideea majoră ce rezidă în sinteza filosofică a lui D.D. Roșca este sensul *ascendent* al viziunii care vrea să dea o semnificație nobilă existenței umane. Ideea de asumare, mai mult decât cea de acceptare a existenței în aspectele ei antagonice, presupune implicare a conștiinței în efortul de reordonare a lumii după dimensiunile interioare ale aspirațiilor umane. Astfel, cartea lui D.D. Roșca devine o pledoarie pe tema posibilităților creatoare ale omului care nu se lasă înfrânt de limite, pe tema rezistenței eroice

6. Ibidem, p. 70.

7. Incertitudinea despre care vorbea Unamuno se raporta la viitor – a-ți cunoaște viitorul înseamnă a nu mai avea viitor.

în fața acestora. Idealistă și realistă, cum singur o clasează, concepția sa are caracter **practic**. Idealistă este pentru că susține primatul „valorii” în raport cu „faptul”. Dar cunoașterea presupune contaminarea „faptului” cu atribute ale conștiinței. Realistă e întrucât „susține că valorile nu sunt simple plâsmuiri subiective ale noastre”⁸, ci sunt preexistente și conștiința noastră nu face decât să le descopere.

D.D. Roșca situează în centrul argumentației sale ideea că **valorile** sunt „singura noastră armă cu care putem interveni ca agenți transformatori ai existenței”⁹.

Adevăratele dovezi de libertate spirituală, de superioritate morală se manifestă într-o lume în care triumful binelui, sub orice formă, poate fi îndoielnic, în care orice efort, orice acțiune pot fi zadarnice și, totuși, ele reprezintă un scop al existenței. În confruntarea cu existența aceasta duală, conștiința umană poate lua două atitudini, spune D.D. Roșca: una este *detașarea*, determinată de o intimă descurajare, și care se împlinește moral prin *contemplație pură*; cealaltă presupune o tensiune interioară superioară, e *activă* și își face un ideal din transformarea lumii.

Dacă viața noastră înseamnă suferință conștientizată, dacă sufletul nostru trăiește insuficiența și neliniștea pe care finitudinea i le procură și, pe urmele acestora, nostalgia eternității, adică a paradisului, atunci *căutarea* și *meditația* pe tema sensului existenței și a destinului uman în timp reprezintă definiția ființei gânditoare. Concepțiile geocentriste, antropocentriste, egocentriste, marcate de orgoliu și de nevoia omului de a se consola de singurătatea sa în univers, au accentuat tensiunea între conștiință și natură/divinitate. Atitudinile spre care au înclinat filosofii au variat de la scepticism la disperare și apoi la eroism, după cum a evoluat capacitatea de a-și asuma lucid propria limitare, în detrimentul acceptării resemnate a acestei limitări ca manifestare a voinței divine/universale.

Fragil și caduc, dar prometeic, omul și-a arogat rangul de constructor al lumii și al propriului destin. Înfruntând limita absolută conștient că *adesea* va fi înfrânt ca specie tocmai de aceasta și *întotdeauna* ca individ, omul (filosofia) a găsit modalitatea salutară de ieșire din hăul deznădejzii și al abandonului. Încercarea de autodepășire, acțiunea (fapta), creația reprezintă soluții practice care pot contracara presiunea, pânda răului existențial. De altminteri, aceasta a fost, de-a lungul timpului, unica șansă a omului/omenirii de a perpetua în achiziția binelui și evoluția sa ca ființă inteligentă. Spiritual, omul poate să nu-și fi sporit posibilitățile, dar ceea ce a pierdut în raport cu Antichitatea a compensat tocmai în potența și libertatea creatoare, așadar esența ființei sale a trebuit doar să-și „reseteze” reperatele.

Tragicul este, din punctul de vedere al eticii motivate filosofic, *răul* asumat; neasumat, la modul absolut, răul e un dat cosmic, irelevant din punctul de vedere al destrucției în orizont uman, ca furia valurilor imperturbabile ale mării; ființa tragică e omul conștient, lucid, superior, capabil de această asumare, refuzând abandonul și propria limitare în timp și spațiu, trăind scenariul agonal al unei lupte continue a provocării limitelor, acuzând răul și încercând să-l contracareze, situându-se în vecinătatea transcendentului ca spațiu al înobilării sale dincolo de limite, afirmându-și *exceleța* prin *eroism*. Nu este aceasta cea mai înălțătoare dintre atitudinile *posibile* ale omului? Nu este ea soluția ascendentă cea mai eficientă în relația subiectului cu realitatea și cu el însuși?

Te întrebi, de aceea, ce secret deține oare poporul japonez?

Probabil e în firea omului ca atunci când i s-a dăruit „piciorul de rai” pământesc, o lene fără margini să-l ducă la autodistrugere morală și spirituală și la risipirea tuturor energiilor.

Și viceversa...

⁸. *Ibidem*, p. 186.
⁹. *Ibidem*, p. 188.